

CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRKİYE’SİNDEKİ GAZETE VE DERGİLERDE YAYINLANAN SANAT VE SANAT TARİHİ YAZI /MAKALELERİNDE FİKRİ YAPI

Mehmet NUHOĞLU (*)

Öz

Cumhuriyet’ten önceki Türkiye’nin bu dönemi, sadece sanat tarihine değil, yeni bir devlet ve millet inşa ederken tarihe, edebiyata, topluma muhakkak bir kaynaklık etmiştir. Bu kaynaklık ister olumlu ister olumsuz olsun sanat tarihimizin şekillenmesinde, belgelenmesinde, bir Türk sanat tarihi veya felsefesi kavramını temellendirmiştir. Sanat tarihi kavramı bize Avrupa üzerinden gelmiştir. Sanat ve sanat tarihi kavramlarına yüklenen anlam, terminoloji, sanat felsefesinin gelişmesi açısından oldukça faydalı olmuştur. Sanat ve sanat tarihi felsefesi yazılarının çoğunda “sanat sanat içindir” görüşü hâkim olsa da özellikle II. Meşrutiyetten sonra bilhassa mimari ile ilgili yazılarda Türk sanatı fikri öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Türk Sanatı, sanat felsefesi, sanat terminolojisi

Newspapers and Journals Published Before the Turkish Republic Intellectual Structure of Art and Art History in Writings and Articles

Abstract

Turkey are in this period, while building a new state and nation, not only the history of art, but also history, literature, society certainly has a source. Whether these sources prepare the ground for positive or negative, to the formation of the ours art history, documenting, the concept of a Turkish art history or philosophy. The concept of art history came to us from Europe. Meaning attributed to the concept of art and art history, terminology, has been very useful for the development of the philosophy of art. Most of the philosophy of art and art history writings of “art for art”, though the dominant opinion, especially writings on architecture, especially the idea of the Turkish art came to the fore, during in the Constitutional Monarchy II.

Keywords: Arts, Turkish art, philosophy of art, art terminology

*) Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
(e-posta: mehmetnuhoglu77@hotmail.com)

Giriş

Bu çalışmada cumhuriyet öncesi Türkiye’inde yayınlanan gazete ve dergilerin ihtiva ettikleri sanat ve sanat tarihi yazı/makaleleri ele alındı. Dönemin gazete ve dergileri taranarak araştırma konusu ile ilgili yazı/makaleler derlenerek içerikleri sanat kelimesine yüklenen anlam, tercüme edilmiş olanlar, terimsel kullanım, ele alınan konular kapsamında değerlendirildi. Amaç dönemin basınında sanat ve sanat tarihi açısından ne gibi fikri bir yaklaşımın olduğunu ortaya koymaktır. Bu döneme ait daha önceki çalışmalar çoğunlukla atıf şeklinde ancak ayrıntıya girmeyen çalışmalardı. Örneğin II. Meşrutiyet ile beraber Türkçülük fikri bu alandaki yazılara da yansımıştır denilir ancak çok az yazıda bunlara kaynak gösterilerek yer verilmiştir.

Bu dönemin kitaplar dışında gazete ve dergilerinde yayınlanan sanat ve sanat tarihi yazılarını değerlendirmemizin bir başka sebebi de gazete ve dergilerin göreceli de olsa daha geniş kitleler tarafından okunmuş olmasıdır. O zaman ki dönemlerde kıraathanelerin varlığı, okunan gazete ve dergilerin başkalarının da okunması için belli yerlere bırakılması bu yazıların kitaplara göre daha fazla kitleye ulaştığını ileri sürmede bir delildir.

Dönem olarak 1893 ile 1922 sonlarına kadar 18 dergi/gazetede yayınlanan kimi devam niteliğinde 42 makale/yazı ele alındı. Yazı/makalelerin yayımlandığı dönemde soyadı bulunmadığı için yazarların iki adı beraber kullanılmıştır.

Sanat Kelimesine Yüklenen Anlam ve Terimsel Kullanım

İncelenen dönemin yazı ve makalelerindeki sanat kelimesine gerek terminolojik gerekse yüklenen anlam bakımından duruluk yoktur. Bu kelime, farklı anlamlar yüklenmiş bir şekilde karşımıza çıkar. Henüz şeffaflaşmamış, zamanla oturaklaşıp bilimsel bir terim haline gelmiştir. Yine bizim bugün kullandığımız anlamıyla o dönemde sınaat, sınaî terimleri de sanatla ilgilidir.

Bu dönem yazılarının bir kısmı tercüme yazılarıdır. Aslında siyasi tarih alanındaki yazılı geleneğimiz oldukça kuvvetli olmasına rağmen sanat tarihi alanındaki yazılı geleneğimiz pek kuvvetli değildir. Zaten tarih biliminin alt dallarından biri olan sanat tarihi kavramı bize Avrupa’dan gelmiştir ve bu tarih Avrupa’da da sonradan temellendirilmiştir. Tercüme yazılarıyla Avrupa özellikle de Fransa’da sanatın ve sanat tarihini üzerinde yapılan tartışmaları bize aktarıldığı gibi bu fikri tartışmaların dünya gündemini takipte olumlu rol oynamıştır. İncelenen dönemin Türkiye’indeki yazarların bu tür felsefi yaklaşımları içine alan daha esaslı fikir üretilmesini sağlayan yazıları azdır. Bunda belki Osmanlı Devleti’nin o dönemde içinde bulunduğu sıkıntılı sürecin etkisi olduğu kadar sanat ve sanat tarihi kavramlarının dönemin Türkiye’si için de yeni olmasının etkisi vardır.

Tercüme edilen makale/yazılarda sanat tarihinin terminolojisi Türkiye’ye taşınmıştır. Yeni gelen bu kavramların bizdeki karşılıklarının bulunması ve kavramların yerli yerine oturması çeviri yazılarının oldukça önemli katkısı olmuştur.

Gülhane Askeri Rüştiyesi Lisan Muallimi Ahmet Bey’in *MAARİF* Dergisi’nde kaleme aldığı *Mimar Sinan* (Şubat 1308 (Rumi), s. 70-71) adlı makalesinde mermer üzerindeki işlemleri “arabesk” olarak nitelendirmektedir.

Nureddin Ferruh, *SERVET-İ FÜNUN* Dergisindeki *Sanatın Mevzu-u Gayesi* (7 Mart 1312 (Rumi), s. 24-26) adlı makalesinde sanatı, daha çok edebi-felsefi yönlerden fikri tartışmalar içinde irdeler. Tenkit, realizm, idealizm, amprizm gibi edebi ve felsefi akımların edebiyattaki yansımalarını ele alır. Sanatkârın kendini ifade etmesi ve sanat açısından ifade ettiği anlam yönlerinden ele alır.

H. Ayni tarafından *MEKTEB* adlı dergide yayınlanan *Sanat-ı Mülâhaza-i Umumiye* (Nisan 1312 (Rumi), s. 504-507) adlı yazıda art karşılığı sanat, esthetique karşılığı fenn-i bedii terimleri kullanılmıştır. Yine aynı makalede Latince ars ve Almanca kurs kelimelelerini sanat karşılığı kullanır.

Rıza Tevfik'in *MALUMAT* Gazetesi'nde yayınlanan *Sanat ile Fennin Münasebeti Hakkında* (Ağustos 1312 (Rumi), s. 51-52) adlı ve Nureddin Ferruh Bey'e cevaben yazdığı makalesinde, sanatı, estetik meselesi ile fen münasebeti açısından ele alır. Nureddin Ferruh Bey'in eksikliği üzerinde durur. Yazı, fenni olmayan bir estetik eleştirisidir ve sanat eserinin insanı duygulandıran "psikolojik estetik" yönünün olması gerektiğini vurgular.

H. Ayni'nin *MEKTEB* Dergisi'nde yayınlanan *Sanat-ı Mülâhaza-i Umumiye* (Nisan 1312 (Rumi), s. 504-507) adlı yazısında sanat kelimesine hem suret hem de maharet anlamı yükler. Bu anlamları Litre ve Joubert adlı yazarlara dayandırır. Sanatı şiir, musiki, mimarlık, hakkaklık, resim olmak üzere beş gruba ayırır. Bu makalede sanat günümüzdeki anlamıyla ve terim olarak yerli yerinde kullanılır.

Saffet Suad *SERVET-İ FÜNUN* Dergisi'ndeki *Mimarlık Sanat-ı Neftesi* (Haziran 1318 (Rumi), s. 202-205) adlı, bir binanın estetik açıdan güzel sayılabilmesi için taşınması gerekli özelliklerini ele aldığı makalesinde sanat kavramını "güzel sanatlar" içinde değerlendirir.

Yazarı belirtilmeyen *SERVET-İ FÜNUN* Dergisi'nin *Sanat-ı Tezyin* adlı, insanların ve özellikle eski çağlardan beri kadınların süslenmesinin ele alındığı makalede, sanat kelimesi "insanların süslenmesi, makyaj, kuşam" anlamları verilerek kullanılmıştır.

Ahmet İhsan Tokgöz'ün *SERVET-İ FÜNUN* Dergisi'ndeki *Fenn-i Mimari ve Âsâr-ı Cesime-i Mimariye* (Kanunusani 1322 (Rumi), s. 244-247) adlı tercüme makalesinde sanat kavramı, mimarlık sanatı açısından ele alınmış ve döneminde inşaatta yeni yeni kullanıma başlanmış olan çeliğin sanat sayılıp sayılmayacağı ya da sanat olup olmadığı tartışmasını gündeme getirmiştir. Ahmet İhsan bu makaleyi kaynağını belirtmediği Revblo adlı yabancı bir dergiden tercüme etmiştir.

Köprülüzade (Mehmet Fuat Köprülü), Behçet Kemal Bey'e bir cevap olarak yazdığı ve *SERVET-İ FÜNUN* Dergisinde üç kere tefrika halinde yayınladığı *Sanat ve Taklit Meselesi* (Kanunuevvel 1325, 11 Şubat 1325, 11 Mart 1326 (Rumi), s.136-139, 228-235, 295-300) adlı makalesinde sanat kavramını edebi sanatlar ve akımlar açısından ele alır. Burada, kavramı sanat felsefesi açısından değerlendirip bir eserin (ister edebi olsun ister başka bir sanat eseri olsun) "sanat eseri" sayılabilmesi için hangi özellikleri taşıması gerektiğini dile getirir.

Abdülfeyyaz Tevfik, *MÜLKİYE* Dergisi'nde yayınladığı *Sanat-ı Talim ve Terbiye* (Eylül 1326 (Rumi), s. 22-25) adlı makalesinde eğitim pedagojisini “terbiye sanatı” olarak değerlendirir.

Kemal Derviş'e ait *SERVET-İ FÜNUN* Dergisi'nde yayınlanan *Sanat ve İlim* (Kanunuevvel 1326 (Rumi), s. 105-107) adlı Remi de Gormon'dan tercüme ettiği makalede, sanat ile bilimin konuları bakımından birbiriyle yakınlık ve zıtlık açısından değerlendirilmesi yapılır. Burada sanat daha çok felsefi açıdan değerlendirilir ve sanatın kaynağı olarak hissiyat ve hissiyattan ortaya çıkan şeyler anlamı yüklenir.

Ahmet İhsan Tokgöz'ün *SERVET-İ FÜNUN* Dergisi'nde yayınladığı *Sanat ve Hüsn* (Kanun-u Sani 1327 (Rumi), s. 220-224) adlı makalesi, sanat felsefesi hakkındadır. Sanatın estetik bir değer olduğunu, hüsn ise “sanatın en önemli yönü” olduğu fikri işlenmiştir. Yazar makalesinde estetik karşılığı hikmet-i bedayi kavramını kullanır. Makalenin genelinde güzellik ve hüsn, harici objektif, şahsi sübjektif, terimlerini ve fikirlerini işler.

Bursalı Mehmet Tahir Bin Rifat'a ait *SEBİLÜRREŞAD* Dergisi'ndeki *Sanat-ı Hatt* (Nisan 1328 (Rumi), s. 184-185) adlı makalesinde hat sanatının korunması gerektiğini dile getirir. Aynı zamanda da hat sanatının terminolojik kavramlarını kullanır.

Müze Müdürü (Arkeoloji Müzesi) Halil Edhem Bey'in *ŞEHBAL* Dergisi'nde yayınlanan *Sinan Paşa Köşkü* (Eylül 1328 (Rumi), s. 224-225) adlı makalede sanat kavramı, yazarın kendisinin de sanat tarihçisi olması hasebiyle sanat tarihi için terminolojik kavram olarak kullanılmıştır. Halil Edhem Bey'in terminolojik kullanımı daha sonraki makalelerinde de devam etmiştir.

Mehmet Sedat *BÜYÜK DUYGU* Dergisi'nde kaleme aldığı *Sanat ve Bizdeki Mevkii* (Mart 1329 (Rumi), s. 26-28) adlı makalede sanat ile ehli hırfetin üretimini yani zanaatı birbirinden ayırır. Sanatın insanda hissi etkiler bırakmak için yapılan eserler olduğunu ifade eder.

Ahmet Rüştü *DONANMA* Dergisi'nde yazdığı *Sanatın Bir Tarihi ve Tarihiçesi* (Temmuz 1329 (Rumi), s. 783-786) adlı makalesinde sanatı zevk ve menfaat temin etmek maksadıyla icra edilen bir ameliye-i zihniye ve zekaiye olduğunu belirtir ve buradan yola çıkarak sanayi-i müfide ve sanayi-i nefise kavramlarını ele alır. Birincisini zanaat, diğerini sanat tarihi için terminolojik bir kavram bağlamında ele alır. Sanat denilince bu ikinci anlamının kastedildiğini belirtir.

A. Şükrü *MEKTEB MÜZESİ* Dergisi'nde çıkan *Sanat Nasıl Terakki Eder* (Teşrinievvel 1329 (Rumi), s. 283-285) adlı yazısında sanat kelimesini el emeğiyle işlenen meslekler yani zanaat anlamında kullanır.

Yazarı belirtilmemiş yine *MEKTEB MÜZESİ* Dergisi'nde yayınlanan *Sanat ve Ticaret* (Teşrinisani 1329 (Rumi), s. 311) adlı makalede sanat kelimesi yine zanaat anlamında kullanılmıştır.

Halil Edhem Bey'in *ŞEHBAL* Dergisi'nde yayınladığı *Âsâr-ı Atîka: Şark Minyatürleri* (Kanunuevvel 1329 (Rumi), s. 288-289) adlı bir başka makalesinde minyatürleri ele alır. Burada minyatürü kadim bir İslam sanatı olarak niteler. Yazar makalesinde Avrupalıların

kitap resimlerine minyatür dediklerini bizde bunun karşılığında musavver kelimesinin kullanıldığını ancak bizim de minyatür kelimesini kullanabileceğimizi teklif eder ve bu terimi kullanır.

Celal Nuri'nin *MEKTEBLİ* Dergisi'nde çıkan *Sanat Hakkında Bir Mütalaa* (Kanun-üvvel 1329 (Rumi), s. 370-371) adlı yazısında sanat kavramı felsefi açıdan ele alınır ve sanatın tabiatın taklidi olmadığı fikrini savunur.

Yazarı belirtilmemiş ve *SEBİLÜRREŞAD* Dergisi'nde yayınlanan, Fransız Figaro Gazetesi'nden tercüme edilen *Âsâr-ı Atîkadan Konya Karatay Medresesi* (Yazarı belirtilmemiş, Nisan 1330 (Rumi), s. 167) adlı makalede medresenin mozaikleri sanat tarihi açısından ele alınır. Yabancı bir kaynaktan alınan bu yazıda sanat bilimsel bir kavram olarak karşımıza çıkar.

İstanbul Darülfünun'da hocalık da yapan, Tarih-i Sanat Müderrisi Vahid Bey'in *DA-RÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI* Dergisi'nde yayınlanan *Sanat Nedir? Sanatın Bir Tarihi* (İstanbul, 1332 (Rumi), s. 97-109) adlı aynı zamanda sanat tarihi iye de ilgilenen Rus General Jan Novikov'dan çevirdiği makalesinde sanatı, felsefi açıdan ele alır. Sanatı “fıkr-i beşerinin bir tecellisi ve hadise-i ruhiye” şeklinde tanımlar. Yazar makalesinde esthetique karşılığı ilm-i hüsn, sculpture karşılığı naht, peinture karşılığı nakış terimlerini kullanır.

İkinci Ana Mektebi Müdürü Emine Nazende Nuri'nin *MUALLİM* Dergisi'nde yayınlanan *Sanatımızı Sevelim* (Mayıs 1332 (Rumi), s. 138) adlı yazısında sanat kelimesini zanaat anlamında kullanır.

Mimar Kemalettin'in *YENİ MECMUA* Dergisi'nde kaleme aldığı *Türk Mimarisinde Renge Verilen Ehemmiyet* (Ağustos 1917, s. 129-133) adlı makalesinde Türk sanatındaki tuğla ve çini sanatını ele alır. Yazarın mimar olması sanat kelimesini terminolojik bir kavram olarak kullandığını gösterir.

Süleyman Şevket'in *EDEBİYAT-I UMUMİYE MECMUASI* Dergisi'nde yazdığı *Sanat ve Hayat Arasında* (Kanunusani 1918, s. 404-408) adlı makalesinde eski medeniyetlerin sanatlarını, edebiyat özellikle şiir ve mimari ile diğer sanatlar arasındaki ilişkiyi inceler. Bu makalede sanat, bilimsel bir kavram olarak kullanılır.

Vahid Bey'in *YENİ MECMUA* Dergisi'ndeki *Sanat-ı Nakş ve Te'bid-i Mefahir* (Teşri-nievvel 1918, s. 44-46) adlı yazısında sanatı bir toplumsal araç ya da toplumsal bir eğitim değeri olarak görür ve Çanakkale zaferinin sadece edebi değil, levhalarda (tuvalerde) da yaşatılması gerektiğini ifade ettikten sonra, sanatın siyasi ve felsefi bütün tartışmaların üzerinde yer aldığını, insanları belli bir amaç doğrultusunda bir araya getirip mesajını kabul ettirdiğini dile getirmektedir.

Halil Edhem Bey'in *ŞEHBAL* Dergisi'nde kaleme aldığı *Âsâr-ı Atîka-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor?* (Mart 1327 (Rumi), s. 226-228) adlı makalesinde Selçuklu ve Osmanlı eserlerinin tahrip olmasını ele alırken bilimsel bir sanat tarihi terminolojisini kullanır. Bu makalede milli bir sanat tarihi anlayışı vardır.

Mimar Mazhar'a ait *DERGAH* Dergisi'nde çıkan *İstanbul'un İmarı ve Eski Eserleri Muhafaza* (Haziran 1337 (Rumi), s. 60-62) adlı makalede eski eserlerimizin korunması için alınması gereken tedbirler üzerinde dururken sanat tarihi terminolojisini kullanır.

Mimar Semih Rüstem'in Macar Mimar Kuşkoray'dan tercüme ettiği, *DERGAH* Dergisi'nde yayınladığı *Mimari: Osmanlı Türklerinin Camii* (Haziran 1337 (Rumi), s. 74-76) adlı makalesinde Türk mimarisinden ve Türk sanatından söz eder. Makalenin içeriğinde sanat ve sanat tarihi bilimsel bir kavram olarak kullanılır.

Namık İsmail'in *DERGAH* Dergisi'nde yazdığı *Üç Mel'un ve Sanatkâr* (Teşrinisani 1337 (Rumi), s. 21-22) adlı makalesinde Rönesans dönemi sanatçısı Bokatel ile Cellini'nin eserleri üzerinde durur. Sanat kavramı burada bilimsel bir terminoloji olarak kullanılmıştır.

Vahid Bey'in *DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI* Dergisi'nde bir dizi halinde yayınladığı *Sanat, Metafizik, Felsefe, Hads, Felsefi Hads* (Mart-Mayıs 1338 (Rumi), başlıkları altında yayınladığı makaleler oldukça kapsamlı ve geniştir. Sanatın ne olduğu, kaynağı, felsefe, hads (sezgi), sanat eserlerinin özellikleri üzerinde durduğu bu grup yazısında sanat felsefesi terminolojisi kullanır. Makaleler dipnotlarında belirtildiği üzere Bergson ve Durrelshawer gibi sezgiselciliği savunan filozofların görüşleri doğrultusunda kaleme alınmıştır.

Ele Alman Konular

Bu dönem yazı/makalelerinde sanatın ne olduğu, konusu, kaynağı, felsefesi, sanatçının eserini nasıl ortaya çıkardığı, nelerden etkilendiği ve sanat tarihi ele alınmıştır.

Gülhane Askeri Rüştiyesi Lisan Muallimi Ahmed Bey'in *MAARİF* Dergisi'nde yayınladığı *Mimar Sinan* (Şubat 1308 (Rumi), s. 70-71) adlı yazısında, Mimar Sinan'ın hayatı hakkında kısa bilgiler verir ve mimarlığının ne derece yüksek olduğunu anlatır. Yazının genelinde Osmanlılık fikri vardır. Edirne Selimiye'yi sanat tarihi bakımından anlatır. Mermerlerinin üzerindeki işlemleri arabesk olarak niteler.

Nureddin Ferruh, *Sanatın Mevzu-u Gayesi* (Mart 1312 (Rumi), s. 24-26) adlı makalesinde sanattaki fikir tartışmalarını ele alır. Tenkit, realizm, idealizm, ampirizm vs yöntem ve felsefelerin sanatla ilişkisi ve ilintisini belirterek sanatta taklit meselesine değinir. Bir eserde mutlaka sanatkârın yorumu olması gerektiği savunup sanatçıların eserleriyle kendilerini ifade ettiklerini dile getirir.

H. Ayni, *Sanat-ı Mülhaza-i Umumiye* (Nisan 1312 (Rumi), s. 504-507) adlı makalesinde sanat kavramını hem suret hem de maharet (iş) anlamında kullanır. Sanatı beş büyük gruba irca eder: şiir, musiki, mimarlık, hakkaklık, resim. Bunlardan özellikle üç tanesi öne çıkarmakta (mimarlık, hakkaklık ve resim) ve sanat tarihi denilince bunların akla geldiğini belirtmektedir. Makalesinde sanat tarihini inceler ve sanatın ve sanat tarihinin başlangıcını ilk insanlara kadar götürür. Bu fikrini mağara buluntuları ve resimlerinden örnekler vererek destekler. Sanat eğilimini insanın tabiatına bağlayıp bir mağara buluntusu üzerine kabataslak bir şeyler yapan kişi ile Rafael ve Fidyas arasında sanat

eğilimi tabiatı arasında bir fark görmemektedir. Sanat eserleri ile algı ve ihtiyaç meselesini irdeler.

Rıza Tevfik'in Nureddin Ferruh'a cevap için kaleme aldığı *Sanat ile Fennin Münasebeti Hakkında* (Ağustos 1312 (Rumi), s. 51-52) başlıklı makalesinde, estetik meselesi ile fennin (pozitif bilimlerin) ilişkisi üzerinde durur. Nureddin Ferruh'un kendisi ile kaleme aldığı yazısının eksikliklerini ortaya koyar. "En güzel eser insanı ağlatır, düşündürür. Niçin?" sorusuna cevap aramaktadır. Bu soruyu cevaplarırken sanat eserinde bir yerden sonra estetiğin durduğunu, psikolojik bir estetiğin başladığını savunur. Yazı, fenni olmayan estetik eleştirisidir.

Saffet Suad'ın *Mimarlık Sanat-ı Nefisesi* (Haziran 1318 (Rumi), s. 202-205) başlıklı makalesinde mimariyi hayat-ı içtimaiye ve siyasiye yapıları (sivil), dini, askeri, su yapıları vs şeklinde gruplandırılır. Sanayi-i nefiseden sayılan mimarının bir takım eşkâl-i mücesseme(somut şekiller) ile güzellik fikrini hariçte hoş bir his tesiri oluşturduğunu, güzellik, rahatlık, metinlik bir binanın her cihetçe mükemmelliğini gösterdiğini belirtir. Bir binanın estetik açıdan güzel sayılabilmesi için neleri taşıması gerektiğini ortaya koyar. Taşınması gerekli özellikleri tezyinat, tenazur, ahenk ve tevaful olarak sıralayıp açıklar. İnsanoğlunun ilk mimari tecrübelerine değinir. Eski medeniyetlerin mimari birikimlerini de bahsederek ilk mimari eserlerin mesken olduğunu, bunların coğrafya ve ekonomik faaliyete göre şekillendiğinden bahseder.

Ahmet İhsan (Tokgöz) *Fenn-i Mimari ve Âsâr-ı Cesime-i Mimariye* (Kanunusani 1322 (Rumi), s. 244-247) adlı tercüme makalesinde sanatkârın kuvve-i fikir ve hayalinden bahseder. Güzel sanatların kaynağının insanın dehası olduğunu ifade eder. "Bugün neden sanat değeri taşıyan binalar yapılmıyor?" sorusunu yönelterek sanat eserini ortaya çıkarmanın dış etkiler ve ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Genel eğilimin, şimdiki mimarların, sanat eserlerini ortaya koyacak ve mimari eserleri yaptıracak şekilde olmadığını, mimaride de maddi menfaatin hissiyata üstün geldiğini, demirin inşaatta kullanılmasının sanat olup olmadığını tartışır.

Köprülüzade (Mehmet Fuat Köprülü)'nin Behçet Kemal Bey'e cevaben yazdığı ve üç kere tefrika edilen *Sanat ve Taklit Meselesi* (31 Kanunuevvel 1325, 11 Şubat 1325, 11 Mart 1326 (Rumi), s. 136-139, 228-235, 295-300)adlı yazısında, sanat ve edebiyatta tabiatın taklit edilip edilemeyeceğini tartışır. Buradan yola çıkarak resim, heykeltıraşlık ve şiirin ilkin tabiatı taklitle başladığını sonradan gelişip değiştiğini savunur. "edebiyat, hayat-ı beşeriyenin fotoğrafını almaktır" fikrini eleştirerek tam taklide en iyi örnek olan fotoğrafların, kalıp ile imal olunan heykellerin hiç bir vakit sanat eseri olamayacağını ifade etmektedir. Sanatçının tabiatı taklit ederken esere yeni bir tarz ve yorum getirdiğini ve sanat değerinin de bu olduğunu savunur.

Kemal Derviş *Sanat ve İlim* (Kanunuevvel 1326 (Rumi), s. 105-107) adlı tercüme yazısında, sanat ve bilimin arasındaki zıtlığı ele alır. Zıtlığın kabul edilmesi gerektiğini, bunun çok önemli olduğunu ancak bu durumda sanat ile bilimin sınırlarının belirlenebileceğini ifade etmektedir. Sanatın garaz ve menfaatten, şahsiyetten en az etkilendiğini ve bu

suretle hayata yardım ettiğini, duyguların çocuğu olan sanatın, yine hissiyatın analığında inkişaf edeceğini belirtmektedir.

İbnürrahmi Ali Tayyar'ın *BEYANULHAK* Gazetesi'nde kaleme aldığı *Eski Bir Türk Mezarı: Sarı Saltuk Gazi* (Ağustos 1327 (Rumi), s. 2242-2243) adlı yazısında Osmanlılık ve Türklük fikri ön plana çıkmaktadır. Çanakkale yakınlarındaki Sarı Saltuk Gazi'nin mezarından ve civar halkın burada düzenlediği ihtifalden bahseder. Mezar taşının II. Mahmut zamanında İsa Bey tarafından yaptırıldığı, Sarı Saltuk hem ismiyle, hem kahramanlığıyla hem mezarıyla Türkün buradaki emsali olduğunu dile getirmektedir.

Ahmet İhsan *Sanat ve Hüsn* (Tokgöz), (Kanunusani 1327 (Rumi), s. 220-224) adlı makalesinde, sanatın en önemli yönü olan "hüsn" yani güzellik üzerinde durmaktadır. Hüsnün maddi ve manevi yönlerini, hüsn denilen şeyin harici veya dâhili olsun (ister dıştan ister içten olsun), estetik bir heyecandan başka bir şey olmadığını belirterek bütün güzelliklerin "Ene" den yani "ben"den geldiğini dile getirmektedir. Bireyin bir eser ortaya koyuşunu ve dolayısıyla bu eserin çıkışı ile esasının subjektif olmakla beraber objektif yani harici ve diğerlerine tebliğ edici bir yönünün, bir "hüsn"ün olduğunu savunmaktadır.

Bursalı Mehmet Tahir bin Rifat, *Sanat-ı Hatt* (Nisan 1328 (Rumi), s. 184-185) adlı yazısında, hat sanatı hakkında matbu ve gayri matbu kitaplar ile bunların yazarları hakkında kısa bilgiler vermektedir. Bu sanatın Müze-i Osmanî çatısı altında eserlerin hem koruma altına alınmasını hem de desteklenmesini ifade etmektedir.

Mehmed Ziya'nın *ŞEHBAL* Dergisi'ndeki *Şimdiye Kadar Tedkik Olunmamış Bir Şehzade Mezarı* (Ağustos 1328 (Rumi), s. 194) adlı yazısında Ezine civarındaki ismi bilinmeyen bir Osmanlı şehzadesine ait olduğu ileri sürülen mezarından ve Ezine'nin kuruluşundan bahsedilir.

Müze Müdürü (İstanbul Arkeoloji Müzesi) Halil Edhem Bey'in kaleme aldığı *Âsâr-ı Atika-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor?* (Mart 1327 (Rumi), s. 226-228) başlıklı makalesi bazı Selçuklu ve Osmanlı eserlerinin kayıtsızlıktan, çalınmaktan, bakımsızlıktan tahrip edimesini ele almaktadır. Bu makaledeki sanat eserlerinin işlenişinin fikrinde "milli mimari eserlerimiz" ilkesi vardır.

Halil Edhem Bey'in *Sinan Paşa Köşkü* (Eylül 1328 (Rumi), s. 224-225) adlı makalesinde köşkün inşası, kullanımı, tezyini ve tefrişi, sanat tarihi açısından önemi bazı tarihi olaylarla beraber anlatılmaktadır. Köşkün Osmanlı mimarisindeki yerine değinerek günümüze gelemeğine, şu an yerinin izbelik bir durumda bulunmasından yakınmaktadır.

Halil Edhem Bey *Âsâr-ı Atika: Şark Minyatürleri* (Kanunuevvel 1329 (Rumi), s. 288-289) başlıklı bir başka makalesinde minyatürü ele almaktadır. Minyatürü kadim bir İslam sanatı olarak nitelemekte, Avrupalıların kitap resimlerine minyatür dediklerini bizim de bu tabiri kabul edebileceğimizi belirtmektedir. Tüm İslam dünyasında var olan minyatürcülük öncelikle İranlıların sonra Türklerin mahareti altında geliştiğini anlatmaktadır. Önemli İranlı ve Osmanlı/Türk minyatürcülerini ve eserlerini, Avrupa'ya giden veya ka-

çırılan kitapları anlatır. Eskiden hem İran'da hem de bizde zenginlerin bu tür kitaplara sahip çıktıklarını belirtip Evliya Çelebi'den bir minyatürlü eserin tahrir edilmesini konu alan olayı nakleder.

Mehmed Sedat *Sanat ve Bizdeki Mevkii* (Mart 1329 (Rumi), s. 26-28) makalesinde sanat ile zanaat arasında bir tartışma açmaktadır. Öncelikle hırfet (zanaat) ile sanatı bir birinden ayırır. Sanatın insanı geçindirmek için yapılan faaliyetler olmadığını, insanın hissi etkiler bırakmak için ortaya koyduğu eserlerin sanat eserleri olduğunu dile getirerek mimarlığın önemini, milli kimlikteki yerini anlatmaktadır. Makalesinde milli bir sanat ve milli sanat tarihi fikri vardır. Türk mimari tarzını Selçuklu ve Osmanlı diye iki gruba ayırıp bunları tarihi süreç içinde oluşturdukları mimariyi Türk tarzı, tarz-ı milli, Osmanlı Türkleri tarzı şeklinde irdeler.

Ahmet Rüştü *Sanatın Bir Tarihi ve Tarihçesi* (Teşrinievvel 1329 (Rumi), s. 283-285) başlıklı makalesinde “sanat nedir?” sorusuna cevap arar. Sanatın zevk ve menfaat temin etmek maksadıyla icra edilen zihni ve zekâî bir eylem olduğunu savunarak sanayi-i müfideyi (faydalı sanat) zanaata ve sanayi-i nefiseyi (güzel sanat) bizatihi sanat anlamında ele almaktadır. Sanat denilince bu ikinci anlamının kastedildiğini belirtip sanatın menşei ile güzellik hissi ve aşkı üzerinde durmaktadır.

Celal Nuri *Sanat Hakkında Bir Mütalaa* başlıklı(Kanunuevvel 1329 (Rumi), s. 370-371) yazısında sanat ve tabiatı taklit meselesi üzerinde durmaktadır. Sanatın tabiatın taklidinden başka bir şey olduğunu savunmaktadır.

Sebilürreşad'da yazarı belirtilmeyen ve Fransız Figaro Gazetesi'nden tercüme edilen *Âsâr-ı Atıfadan Konya'da Karatay Medresesi* (Nisan 1330 (Rumi), s. 167) adlı yazıda Konya Karatay Medresesi'nin diğer bazı Selçuklu eserlerinin “mozaik” çinileri hakkında bilgi verilmektedir. Konya'ya giden iki Fransız kardeşin, Mösyö Arnets ve Mösyö Habirrad(?) çalışmalar yaptıklarını ve bunları “Anestito(?)” Müzesi'ne takdim ettiklerini belirtmektedir.

Vahid Bey, *Sanat Nedir? Sanatın Bir Tarihi* (İstanbul, 1332 (Rumi), s. 97-109) başlıklı tercüme makalesinde “sanat nedir?” sorusuna cevap arar. Eskilerin sanat tabiatın bir temsili, bir takliddir tarifine karşı çıkar ve mimari, şiir, musiki ve raks gibi türlerin tabiatı taklit etmediğini buna delil olarak gösterir. Sanatın beşerin fikri bir tecellisi ve ruhi bir hadisesi olduğunu savunur. Sanat tarihinin yerini vurgularken, bir dönemin tarihi eserini görmekle o dönemi anlatan bir kitabı okumanın aynı hissi vermediğini eseri görmenin daha tesirli olduğunu ifade etmektedir.

Vahid Bey'in daha sonra yayınlanan *Sanat-ı Nakş ve Te'bid-i Mefahir* (Teşrinievvel 1918, s. 44-46) adlı yazısında sanatın eğitim fonksiyonu üzerinde durulmaktadır. Çanak-kale zaferinin sadece edebi değil, levhalarda yani tuvalerde de yaşatılması gerektiğini, amacın sanat eserleriyle olayı insanlara öğretmek olduğunu ifade etmektedir. Sanat bütün siyasi ve felsefi tartışmaların üzerinde insanları bir araya getirip mesajını kabul ettirdiğini dile getirmektedir.

Mimar Kemalettin *Türk Sanatında Renge Verilen Ehemmiyet* (Ağustos 1917, s. 129-133) başlıklı makalesinde tuğla ile çini sanatını ele almaktadır. Türk mimarlık mesleğinin renkli bir tezyin sanatı olmak üzere temayüz ettiğini, renklerin inşaatta kullanılan muhtelif malzemelerin adeta tabii renklerinden çıktığını dile getirmektedir. Selçuklu ve Osmanlı'yı beraber ele alıp her iki devletin mimari ve sanat birikimini Türklük üzerine kurgulamaktadır. Türk meslek-i mimarisinin çıktığı iklime ve o iklimin malzeme-i inşaiyesine göre reng-i mahsus olduğunu (Tıpkı granitin Mısır, mermerin Yunan olması gibi), "Milletini seven ve tarihine hürmet eden ve muhabbeti olan her Türk ve Müslümanın elimizde kalan şu âsârı muhafaza için elinden geleni yapması gerektiğini" yazısı içinde işlemektedir.

Süleyman Şevket *Sanat ve Hayat Arasında* (Kanunusani 1918, s. 404-408) adlı yazısında sanat ile edebiyat akımları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ele aldığı konular Eski Mısır, Yunan, Roma, Gotik, Rönesans mimarisi, ressamlar ve eserleri ile edebiyat ve özellikle şiir ile mimari ve diğer sanatlar arasındaki ilişkiyi karşılaştırmaktadır. Edebiyat ve sanat temayülleri arasındaki paralellikleri ortaya koymaktadır.

Mimar Mazhar'ın *İstanbul'un İmarı ve Eski Eserleri Muhafaza* (Haziran 1337 (Rumi), s. 60-62) başlıklı makalesinde İstanbul'un imar edilirken eski eserlerinin mutlaka korunması gerektiğini vurgulanmaktadır. Türk milletinin mazideki yüksek ve parlak medeni eserlerini bugünkü medeniyet âlemine gösteren ve şahit tutanın mimarisi olduğunu, eski eserleri korumanın milliyet duygusundan kaynaklandığını dile getirerek İstanbul'daki eski eserlerimizi korumada şehrin yeniden imarında dikkate almamız gereken bir ilke olması gerektiğini, tahribatı önlemek için alternatifler sunmaktadır. Öyle ki isim vererek bazı eserlerin yıktırılmasını eleştirir. "Tanzimat devrinde bir ibtizal ile memlekete giren ve Avrupa taklit karığı Sultan Abdülaziz ve sultan Abdülhamit merhumlar zamanında da bakımsızlık yüzünden öyle ilerlemiş ki Frenklerden aldıklarımız asıl olunacak kadar bize hoş görünmeye başlamıştır." Diyerek şimdiki Divanyolu'nun genişletilirken kimi eserlerin yıktırılmasını, traş ettirilmesini ve geri çekilmesini eleştirmektedir.

Mimar Semih Rüstem'in *Mimari: Osmanlı Türklerinin Camii* (Haziran 1337 (Rumi), s. 74-76) tercüme makalesinde bazı sanat tarihçilerinin İstanbul'un fethiyle Türklerin bu şehirde kendi sanatkâr kabiliyetini bina edecek temeli buluncaya kadar Osmanlı Türklerinin özel ve bağımsız bir sanatı olmadığını fikrini eleştirilir. Yazıda Osmanlı Türklerinin daha tarih sahnesinde müstakil bir millet olarak gözüktüğü anda bile Garbi Asya sanatının en mühimi olan mimarinin dahi Türk'ün elinde olduğunu dile getirir. Arapların çok ayaklı camilerini, İranlıların avlulu (harimli) camilerini anlatır, İran ve etrafındaki kubbeli yapıların Turan halklarıyla başladığını ifade eder. Türk'ün medeni kabiliyetinin inkâr edilmesine, bunun İranlılara verilmesine karşı çıkar. İran'ın, Turan'ın sevk ettiği sermayeye ancak kendi zevkini ve maharetini ilave ettiğini çiniyi, halıyı Türk'ün icad olduğunu, Avrupalıların Turanlıları kabul etmek istemediklerini dile getirir. Osmanlı Türklerinin merkezi inşaat ülküsünü, Ayasofya'yı ve Bizans mimarisini, Avrupa'nın mimarisini, Türklerin Ayasofya'yı aşmasını ayrıntılarıyla irdeler.

Namık İsmail'in *Üç Mel'un ve Sanatkâr* (1337 (Rumi), s. 21-22) adlı makalesi, daha çok Rönesans sanatçıları ve eserlerini ele almaktadır. Eserlerin psikolojik ve ruhi yorumlarını özellikle Bokatel ve Cellini'nin eserleri üzerinde yoğunlaşarak dile getirmektedir.

Vahid Bey, bir dizi halinde yayınladığı *Sanat, Metafizik, Felsefe, Hads, Felsefi Hads* (1338 (Rumi), Mart-Mayıs sayıları) başlıklı makalelerinde sanatın ne olduğu, felsefesi, bilimle ilişkisi, fikir ve duyu ve duygular bağlamında ele almaktadır. Kâinatta madde ve hayat olmak üzere iki hakikatin var olduğunu, maddenin ötesinde bilim ve akıldan başka meleke olmadığını ifade eder. Tefekkürün (derinlemesine düşünmenin) sanattaki yerini, güzelliğin akıl ve mantıkta yerinin olup olmadığını ele alır. Asıl önemli olanın his ve hads (sezgi) olduğunu, sanatkârın hisseden, duyan insan olduğunu savunur. Bunu temellendirmek için her varlık önce zihinde bir hads(sezgi) bir his olarak yer aldığı ifade eder. Sanat ve felsefenin farklı ve benzer yönlerini tartışır. Sanatı, hayatı terennüm için akıldan başka meleke, bilimden başka vasıta olarak gösterir. Sanatın, felsefe ve bilim gibi başka uğraş alanlarının dışına çıkarak hayatı kuşatarak anlamlandırdığını belirtir. Akıl, şuur, felsefe, hads (sezgi) gibi unsurların sanatın kanunları içinde kendi âlemini ve ilmini ortaya koyduğunu, sanatkârın vazifesi dikkatimizi dışarıya avdet etmek değil içeri çevirmek olduğunu söyler. Bu görüşlerini sağlamlaştırmak için resim ve müziğin sezgisel yönlerini öne sürer. Hayatın maddi kısımları takdir edilmedikçe sezgisel bir yoldan çıkışa mahkûm olduğu fikrini işler. Sanatın asıl meselesi sezgisel ve fiili muhabbet olmakla beraber akla, hesaba, tahlile müracaattan tamamıyla müstağni kalamadığını, sanatın rolü insana hayatı anlatmak değil insanı bu hayatı duymaya yetenekli kılmak olduğunu söyler. İnsanın kendi enesine (ben'ine) vuslatı için, onun yakinen ruyetine mani olan bir akıl ve zaruret tabakasını yırtmanın ancak sanatla mümkün olduğunu dile getirir. Sanatın harici âlemlerle bağlantısını keserek batını âleme iade ettiğini söyler. Zekâ ve sevk-i tabii başlığı altında tekâmül filozoflarının fikirlerini anlatır. Zekâ ile sevk-i tabiiyi inceler.

Sonuç

Cumhuriyet öncesi dönemdeki yazı/makalelerde sanat ve sanat tarihi ile ilgili oldukça farklı konular işlenmiştir. Dönemin yazılarından bazıları tercüme yazılardır ve bu yazıların büyük çoğunluğu Fransızcadan tercüme edilmiştir. Bu durum Avrupa'daki sanat ve sanat tarihi fikirlerinin bize de gelmesini sağlamıştır. Yazarların kimi makaleleri kendi telif eserleri olsa da gerek yazı içindeki göndermeler, gerekse tercüme yazılarından bilgi ve üsluplar bu telif makaleleri üzerinde Fransız ya da başka yabancılardan edindikleri bilgi ve görüşlerin etkisi olduğu hemen sezilebilmektedir.

Sanat ve sanat felsefesi yazılarında sadece sanat tarihi değil diğer sanat dalları özellikle edebiyat ve resim ön plana çıkarak ele alınmıştır. Kimi zaman edebiyattaki sanat akımlarının diğer sanat akımları üzerindeki etkisi veya karşılıklı etkileşimi fikirlerin ispat edilmesinde çok kullanılmıştır. Dönemin bir diğer ilginç yanı ise yazarların verdikleri bilgiler için tenkit yazıları kaleme almış olmalarıdır. Seviye bakımından oldukça yüksek olan bu yazılarda da en dikkati çeken husus fikirlerini ispat etmek için Avrupalı aydınların

düşüncelerini öne sürmeleridir. Bizim yazarlarımız en güvendikleri fikirlerini temellendirmek ve doğruluğunu ispat etmek için kendi kültürel birikimi yerine hep Avrupa'ya atıf yapmaktadırlar. Tartışma konuları sanat, mimari, edebiyat ve resimdir. Felsefi sanat tartışmalarında en öne çıkan ilke “sanat sanat içindir” fikridir. Bu fikri savunsunlar ya da savunmasınlar sanatın bir fonksiyonunun olup olmadığını da dile getirirler.

Yazıların çoğunda sanatın kökeni ilham, sezgi, his, ruhi durum, yetenek, tabiatı taklit, sevk-i tabii, ideal, şuur gösterilir. Bunlar dönemin Avrupalı aydınlar arasında tartışılan konuları olup bizim aydınlarımıza da yansımıştır. Yani fikirler Avrupa'da oluşturulmuş, tartışması bize de düşmüştür.

Yukarıda da belirtildiği gibi dönemin bu yazılarında sanat ve sanat tarihinin terminolojisi oluşturulmaya başlanmış, sanat ile zanaat ayrışmaya başlamıştır.

Sanat tarihi yazılarından Lisan Muallimi Ahmet Bey, Müze Müdürü Halil Edhem Bey, İbnürrahmi Ali Tayyar, Mehmet Ziya, Mehmet Sedat, Mimar Kemalettin, Mimar Mazhar, Mimar Semih Rüstem, Osmanlı, Selçuklu sanatını, sanat eserlerini ve sanatçıları işlerler. Bunlar yukarıdaki daha çok sanat felsefesi yerine ele aldıkları konular itibarıyla Türk sanatını işlemişlerdir. Bizde Türk sanatı fikrinin yerleşmesinde önemli görevler icra etmişlerdir. Bu grup yazı/makalelerinde milliyetçilik fikrinin Türkiye'de yerleşmesine şahit oluruz.

Kaynakça

- Abdülfeyyaz Tefvik. (1326 (Rumi)). Sanat-ı talim ve terbiye. *Mülkiye Dergisi*, 3(20), İstanbul.
- Ahmet İhsan (TOKGÖZ). (1322 (Rumi)). *Fenn-i mimari ve âsâr-ı cesime-i mimariye. Servet-i Fünun Dergisi*, 32(822), İstanbul: Alem Matbaası.
- . Sanat ve hüsn. (1327 (Rumi)). *Servet-i Fünun Dergisi*, 42(1076), İstanbul: Alem Matbaası.
- Ahmed Rüşti. (1329 (Rumi)). *Sanatın bir tarifi ve tarihçesi. Donanma Dergisi*, 4(41), İstanbul.
- A. Şükrü. (1329 (Rumi)). Sanat nasıl terakki eder. *Mekteb Müzesi Dergisi*, 1(5), İstanbul.
- Bursalı Mehmet Tahir bin Rıfat. (1328 (Rumi)). Sanat-ı hat. *Sebilürreşad Dergisi*, 8(192), İstanbul.
- Celal Nuri. (1329 (Rumi)). Sanat hakkında bir mütalaa. *Mektebli Dergisi*, 1(23), İstanbul.
- Emine Nazende Nuri. (1332 (Rumi)). Sanatımızı sevelim. *Muallim Dergisi*, 1(11), İstanbul.

- Halil Edhem Bey. (1327 (Rumi)). Âsâr-ı atfka-i milliyemiz nasıl mahvoluyor. *Şehbal Dergisi*, 2(36), İstanbul.
- Halil Edhem Bey. (1328 (Rumi)). Sinan Paşa Köşkü. *Şehbal Dergisi*, 3(60), İstanbul.
- Halil Edhem Bey. (1329 (Rumi)). Âsâr-ı atfka: şark minyatürleri. *Şehbal Dergisi*, 4(87), İstanbul.
- H. Ayni. (1312 (Rumi)). Sanat-ı mülâhaza-i umumiye. *Mekteb Dergisi*, 4(32), İstanbul, Karabet Matbaası.
- İbnürahmi Ali Tayyar. (1327 (Rumi)). Eski bir Türk mezarı: Sarı Saltuk Gazi. *Beyanulhak Dergisi*, 4(123), İstanbul.
- Kemal Derviş. Sanat ve ilim. (1326 (Rumi)). *Servet-i Fünun Dergisi*, 40(1019), İstanbul: Alem Matbaası.
- Lisan Muallimi Ahmet Bey. (1308 (Rumi)). Mimar Sinan. *Maarif Dergisi*, 4(83), İstanbul.
- Mehmet Fuat (KÖPRÜLÜ). (1325, 1326 (Rumi)). Sanat ve taklit meselesi. *Servet-i Fünun Dergisi*, 38(971, 977, 981), İstanbul: Alem Matbaası.
- Mehmed Sedat. (1329 (Rumi)). Sanat ve bizdeki mevki. *Büyük Duygu Dergisi*, 1(2), İstanbul.
- Mehmed Ziya. (1328 (Rumi)). Şimdiye kadar tedkik olunmamış bir şehzade mezarı. *Şehbal Dergisi*, 3(58), İstanbul.
- Mimar Kemalettin. (1917). Türk sanatında renge verilen ehemmiyet. *Yeni Mecmua Dergisi*, 1(7), İstanbul: Tanin Matbaası.
- Mimar Mazhar. (1337(Rumi)). İstanbul'un imarı ve eski eserleri muhafaza. *Dergah Dergisi*, 1(4), İstanbul.
- Mimar Semih Rüstem. (1337 (Rumi)). Mimari: Osmanlı Türklerinin camii. *Dergah Dergisi*, 1(5), İstanbul.
- Namık İsmail. (1337 (Rumi)). Üç mel'un ve sanatkâr. *Dergah Dergisi*, 2(14), İstanbul.
- Nureddin Ferruh. (1312 (Rumi)). Sanatın mevzu-u gayesi. *Servet-i Fünun Dergisi*, 11(262), İstanbul: Alem Matbaası.
- Rıza Tevfik. (1312 (Rumi)). Sanat ile fennin münasebeti hakkında. *Malumat Dergisi*, 3(51), İstanbul.
- Saffet Suad. (1318 (Rumi)). Mimarlık sanat-ı nefisesi. *Servet-i Fünun Dergisi*, 23(585), İstanbul: Alem Matbaası.
- Süleyman Şevket. (1918). Sanat ve hayat arasında. *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, 3(51), İstanbul.
- Vahid Bey. (1918). Sanat-ı nakş ve te'bid-i mefahir. *Yeni Mecmua*, 5(Derginin özel sayısı), İstanbul: Hilal Matbaası.

Vahid Bey. (1332 (Rumi)). Sanat nedir? sanatın bir tarifi. *Darülfünün Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası.

Vahid Bey. (1338 (Rumi)). Sanat ve metafizik, felsefi hads, hadsin imkanı, felsefi hadsin imkanı, felsefi hadsin usulü. *Darülfünün Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), İstanbul,

Yazarı belirtilmemiş 1. (1329 (Rumi)). Sanat ve ticaret. *Mekteb Müzesi Dergisi*, 1(9), İstanbul.

Yazarı belirtilmemiş 2. (1330 (Rumi)). Âsâr-ı Atıkadan: Konya Karatay Medresesi. *Sebilürreşad Dergisi*, 12(295), İstanbul.